

Olga Budaragina

Olga M. Frejdenberg, Aristid I. Dovatur in Oddelek za klasične študije v Leningradu

Vse od ustanovitve Univerze v Sankt Peterburgu je bil Oddelek za klasične študije osrednji del Zgodovinsko-filološke fakultete. Kmalu po revoluciji leta 1917 so klasični študiji v Petrogradu izgubili institucionalno neodvisnost. Disciplina je dobila novo ime, »Antični svet«, študij pa so izvajali v okviru Oddelka za etnologijo in jezikoslovje Fakultete za družbene vede. Kljub vsemu se je do leta 1926 splošni načrt za predmete klasičnih študijev ohranil v univerzitetnem programu. Poleg tega so se pojavili novi obvezni predmeti, denimo »Sovjetska ustava« in podobno, kar zelo nazorno prikazujejo indeksi študentov.

Leta 1926 so klasični študiji, ki uradno »niso obstajali«, a so bolj ali manj uspešno delovali pod vodstvom Aleksandra Malejina, izgubili še nekaj samostojnosti znotraj novega Oddelka za antično zgodovino. Do zloma klasičnih študijev je prišlo leta 1929, ko so grščino odstranili iz učnega načrta, poučevanje latinščine pa se je ohranilo samo znotraj Oddelka za romanistiko.

Kljub vsem nedoslednostim so nekatere vplivne osebnosti nadaljevale z delom na fakulteti. Med njimi je bil zgodovinar in filolog Sergej A. Žebeljev (1867–1941), ki je kasneje umrl v Leningradu med nacistično blokado mesta. Grški seminar Žebeljeva je ponujal enkratno priložnost za branje številnih besedil in pogovor o njih, skupaj z njegovimi natančnimi in poglobljenimi komentarji. Ena izmed posebnosti pristopa Žebeljeva k poučevanju je bila, da je skrbno pazil, da ne bi zasenčil avtorja s svojimi sodbami. Kadar je ocenjeval seminarske naloge študentov, je bil vedno pozoren na dokaze in sklepe. Njegova največja pohvala je bila: »Zvezd ravno ne bo klatil z neba.« Vneto je nasprotoval nejasnemu izražanju. Eden izmed njegovih študentov, Andrej A. Jegunov, se spominja, da je nekoč v profesorjevi navzočnosti uporabil bese-

do »metoda«. Žebeljeva je kar privzdignilo: »Mladi gospod, če pri svojih letih govorite take stvari, ne bo iz vas nikoli nič.«

Omeniti je treba še tri druge ugledne osebnosti, ki so učile na oddelku v dvajsetih in tridesetih letih. Aleksander Malejin (1869–1938) je bil latinist, ki je pisal o Marcialu, in je slovel kot izvrsten poznavalec latinske rokopisne tradicije. Ivan I. Tolstoj (1880–1954) je bil helenist ter strokovnjak za starogrško folkloro in epigrafiko s področja Črnega morja. Kasneje je postal akademik in je igral ključno vlogo pri ohranitvi klasične tradicije v sovjetskem okolju. Ne nazadnje je bil tu še Salomo Luria (1890–1964), ki je pripadal mlajši generaciji klasičnih filologov in je bil priznan epigrafik, zgodovinar ter miknolog. Mnogo kasneje, med kampanjo proti kozmopolitizmu leta 1949, je pisal dnevnik v kiprskem silabarju, ki ga je uporabljal tako iz znanstvenih kot iz varnostnih razlogov. Nekaj odlomkov iz tega izrednega rokopisa je prevedenih in objavljenih. V besedilu Luria omenja lakoto leta 1947. Išče vzporednice med marksistično definicijo sužnjelastniške države in sovjetsko stvarnostjo: v obeh primerih je suženjstvo združeno s pomanjkanjem proizvodnih sredstev.¹ Njegov vnuk, ruski zgodovinar, je bil eden izmed ustanoviteljev klasične gimnazije v Sankt Peterburgu in tudi njegovi otroci so uspešno končali to šolo.

Oblasti so si prizadevale humanistiko izključiti iz univerzitetnega programa. Leta 1930 je bila leningrajska univerza sestavljena iz samo treh fakultet, in sicer Fakultete za fiziko in matematiko, Fakultete za geografijo in Fakultete za biologijo. Kot je razvidno, so bile sovjetske oblasti bolj naklonjene »praktičnim« znanostim in usposabljanju. Kar zadeva humanistiko, so jo poučevali na različnih v naglici ustanovljenih ustanovah, ki niso dolgo obstajale.

Zvrstili so se številni poskusi, da bi študij klasičnih jezikov na univerzitetnem nivoju obudili. Leta 1932 so tako ponovno odprli Oddelek za klasične študije kot odsek znotraj Zgodovinsko-jezikoslovnega inštituta v Leningradu (LILI), ki se je dve leti kasneje preoblikoval v Inštitut za filozofijo, literaturo in zgodovino v Leningradu (LIFLI). LIFLI je nastal po zgledu moskovskega MIFLI, ki so ga odprli leta 1931 in je bil prav tako namenjen študiju humanistike.

OLGA M. FREJDENBERG

Prva predstojnica ponovno ustanovljenega Oddelka za klasične študije je bila Olga M. Frejdenberg (1890–1955). Rodila se je v Odesi novinarju in pisatelju Mihailu F. Frejdenbergu, izumitelju avtomatske preklopne centrale in stavnega stroja. Njena mati, Ana Pasternak, je bila odlična pianistka in sestra sli-

1 Jakov C. Lur'e, »Kiprskaja tetrad'«, *Nevskoe vremja*, 24. avgust, 1991.

karja Leonida Pasternaka. Olga je bila tudi sestrična in prva ljubezen pesnika Borisa Pasternaka, s katerim sta ostala tesna prijatelja vse do konca njenega življenja.²

Šolanje je končala na dekliški zasebni šoli Elizabete M. Gedda v Sankt Peterburgu.³ Zaradi številčne omejitve vpisa za judovske študente se ni smela vpisati na univerzo za ženske, na takojimenovana »predavanja Bestuževa«. Med letoma 1910 in 1914 je študirala tuje jezike, potovala po vsej Evropi in poslušala predavanja iz filozofije na marburški univerzi. Ko se je začela prva svetovna vojna, je postala medicinska sestra v bolnici v Petrogradu (1915–1918). Leta 1918⁴ je postala slušateljica na petrograjski Prvi univerzi,⁵ na Fakulteti za zgodovino in filologijo. Iz njene prijavnice je razvidno, da je to zanjo pomenilo »izpolnitev življenjskih sanj«,⁶ saj je bil pred letom 1917 zanjo vpis na univerzo praktično nemogoč. Leta 1919 se je uradno vpisala in postala študentka klasične filologije. Opraviti je morala sprejemne izpite iz grščine in latinščine, ker se v šoli Elizabete Gedda ni učila klasičnih jezikov. Diplomirala je leta 1923. Iz njenega indeksa je razvidno, da so bili njeni učitelji na univerzi Sergej A. Žebeljev, Ivan I. Tolstoj in Aleksander Malejin, kasnejše poročilo omenja tudi Faddeja F. Zelińskiego.⁷

Odločila se je, da bo napisala svojo magistrsko nalogo v seminarju Žebeljeva, na temo zgodovine grškega romana. Delo z naslovom »Grški roman kot *acta* in *passio*«⁸ je končala leta 1923. Frejdenbergova omenja to delo kot prvo sovjetsko disertacijo, saj so po letu 1917 akademske nazive opustili; veljali so za nekaj preživetega, češ da spominjajo na aristokratske nazive. Podiplomski program je doletela enaka usoda kot dodiplomskega. Zagovor magistrske naloge se je sprevrgel v pravi škandal, saj so se vsi štirje člani njene komisije — klasični filologi Žebeljev, ki je bil tudi njen univerzitetni mentor, Malejin, Tolstoj in bizantinist Ivan I. Sokolov — distancirali od nje in od njene dela. Frejdenbergova jih je obtožila, da so nove ideje zmotno zamenjali za napake. V svojih spominih vztraja, da se je korak za korakom učila hoditi po lastni poti in je zgodovinsko-literarni pristopi niso več zanimali.⁹ Čeprav so se je po zagovoru številni kolegi izogibali, je navezala nove stike in v znanosti našla tudi zaveznike, kot sta bila Nikolaj Marr, ki je institucionalno

2 Glej njuna pisma v knjigi *The Correspondence of Boris Pasternak and Olga Freidenberg 1910–1954*, ur. Elliott Mossman (London: Mariner Books, 1981).

3 Njeno spričevalo hranijo v Centralnem državnem arhivu, Sankt Peterburg, dosje 3698, seznam 2, strani 4–5.

4 Diploma z Univerze v Freidenburgu omenja leto 1917 (Centralni državni arhiv, Sankt Peterburg, dosje 3698, seznam 2, stran 2), vendar gre najverjetneje za napako, ker je njena prijava datirana marca 1918. Prav tam, stran 3.

5 Nekdanja Univerza v Sankt Peterburgu.

6 Centralni državni arhiv, Sankt Peterburg, dosje 3698, seznam 2, stran 3.

7 Berta L. Galerikina in Natalija A. Čistjakova, »K istorii sovetskoj klassičeskoj filologii: O. M. Frejdenberg 1890–1955«, *Vestnik Leningradskogo universiteta* 2, št. 23 (1990): 68.

8 Znano tudi pod naslovom *Izvor grškega romana*.

9 Nina V. Braginskaya, »Siste viator! Predislovie k dokladu O. M. Frejdenberg 'O nepodviznyh sjužetah i brodjachih teoretikah'«, *Odisej: Čelovek v istorii; Predstavlenija o vlasti* (1995), 253.

omogočil njen zagovor na Jafetskem inštitutu,¹⁰ in orientalist Izrael G. Franc-Kamenecki.

Nekoliko kasneje je Marr Frejdenbergovi ponudil zaposlitev na svojem inštitutu, kjer je nato delala med letoma 1925 in 1931. Od takrat naprej je bil njen glavni interes področje, ki se je kasneje imenovalo »kulturna paleontologija«; zanimalo so jo namreč zgodnje oblike literarnih žanrov.¹¹ Čeprav nikoli ni pisala o jezikoslovju, jo je nova metoda vendarle pritegnila. Leta 1936 — dve leti po Marrovi smrti — je namreč zapisala: »Marr je bil naš način razmišljanja, naše družabno in akademsko življenje. On je bil naša biografija. Delali smo zanj, ne da bi mislili nanj, in živel je za nas, ne da bi se tega zavedal.«¹² V tem obdobju občudovanja in skorajda čaščenja svojega učitelja so bila dela Frejdenbergove pod očitnim vplivom Marrove etimološke teorije.¹³ Do začetka tridesetih let je nato postajala vse bolj razočarana nad njim in njegovo šolo. V svojih spominih¹⁴ mu očita, da je na silo vztrajal pri svojih idejah in da se je prilizoval komunistični partiji. Ni želela, da bi bilo njeno delo podvrženo njegovi pomanjkljivi teoriji; pod rezultati svojega raziskovalnega dela in refleksije ni hotela njegovega imena. Ti očitki se zdijo kot poskus z njene strani, da bi si priskrbelo posebno, »neortodoksno« mesto med pristaši novega jezikovnega nauka.

Leta 1932 so na novo odprli prvi sovjetski Oddelek za klasično filologijo¹⁵ na Inštitutu za filozofijo, literaturo in zgodovino v Leningradu (LIFLI), ki je bil naslednik Zgodovinsko-filološke fakultete Univerze v Sankt Peterburgu. Ker je bil vpliv maristov¹⁶ vsako leto večji, so sklenili, naj ustanovo vodi eden izmed Marrovih sodelavcev. Ne glede na to, kakšen je bil v tistem času v resnici odnos Frejdenbergove do Marra, je bila izbrana kot njegova podpornica in se ni distancirala od njegovih idej. Dva meseca je zavračala ponudbo, ker je menila, da bi moral postati predstojnik eden od njenih nekdanjih univerzitetnih učiteljev, Žebeljev, Malejin ali Tolstoj,¹⁷ vendar se je na

10 Splošno razširjen izraz za Inštitut za primerjalno zgodovino vzhodne in zahodne literature in jezikov, ki ga je ustanovil Marr leta 1921. Zagovor Frejdenbergove je potekal na slavističnem oddelku inštituta.

11 Glede raziskovalne metode Frejdenbergove piše Kevin M. Moss: »Povsem mogoče je, da manjkajočo povezavo med francosko antropologijo in sovjetsko semiotiko predstavlja Marrova šola, še zlasti Olga Frejdenberg, za katero Lotman priznava, da je simbolna prednica semiotične šole, predvsem glede njihove široke analize kulture.« (»A Culture Course Based on a Semiotic Pattern«, dostopno na internetu). Glej tudi avtorjevo disertacijo »Olga Mihajlovna Frejdenberg: Soviet Mythologist in a Soviet Context« (doktorska disertacija, Univerza Cornell, 1984). Glej tudi Annette Kabanov, *Ol'ga Michajlovna Frejdenberg (1890–1955): Eine sowjetische Wissenschaftlerin zwischen Kanon und Freiheit* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2002).

12 Olga M. Frejdenberg, »Vospominanija o N. Ja. Marre«, *Vostok-Zapad: Issledovanija, Perevody, Publikaci* (1988), 182.

13 Moss, »Olga Mikhailovna Freidenberg«, 55–56.

14 Še danes niso v celoti objavljeni; citirano iz Braginskaya, »Siste viator«, 255.

15 V Moskvi so ga ponovno odprli leta 1934.

16 Marrovi podporniki so sami sebe imenovali »marovci«. Slabšalni izraz »maristi« je zanje uporabil jezikoslovec in orientalist Jevgenij Polivanov (1891–1937).

17 Boris Pasternak, *Požiznennaja privjazannost': Perepiska s O. M. Frejdenberg* (Moskva: ART-Fleks, 2000), 186.

koncu vdala in je postala predstojnica inštituta. Kot omenja Frejdenbergova v pismu svojemu stricu Leonidu O. Pasternaku, so bili njeni motivi »kulturno-zgodovinski« in »avtobiografski«. Bila je ponosna, da se je vrnila na oddelek Zieliškega ter da je poiskala in našla zadoščenje za ponižanje, ki ga je izkusila v akademskih krogih.¹⁸ Leta 1932 je Frejdenbergova na oddelek povabila šest ljudi; to so bili Ivan I. Tolstoj, Jakov M. Borovski, Aleksander V. Boldirjev, Iosif M. Tronski¹⁹ in Sof'ja V. Melikova-Tolstaja. Tudi Marlin je imel dve leti seminarje iz rimske književnosti. Do leta 1939 je akademski zbor sestavljalo dvaindvajset ljudi. Že zgornji seznam članov oddelka kaže, da je Frejdenbergova sprejemala tudi poglede ljudi, ki so pripadali drugačni, bolj tradicionalni šoli.

Težave so za Frejdenbergovo nastopile leta 1935 z aretacijo in izgnanstvom direktorja na leningrajskem Inštitutu za filozofijo, literaturo in zgodovino, Samuila S. Gorlovskega. Zaradi čistk so morali študentje poročati o svojih profesorjih. Od Frejdenbergove so zahtevali, da zniža ocene pisarniškim delavcem in zviša ocene fizičnim delavcem, česar ni hotela narediti.²⁰ Leta 1935 je zagovarjala tezo za habilitacijo z naslovom »Poetika zasnovne in literarnega žanra: doba klasične literature«, ki jo je napisala leta 1928 in jo z veliko Marrovo podporo objavila. Šlo je za prvo z literaturo povezano habilitacijsko razpravo v Sovjetski zvezi. Ko je disertacija leta 1936 izšla v knjižni obliki, je bila nemudoma zasežena in podvržena strogi kritiki partijskega časopisa *Izvestija*, 28. novembra 1936. Neka Cecilija Lejtenzen je napisala kritiko z naslovom »Vrednaja galimat'ja«, »Škodljivi nesmisel«. Obtožbe, ki so bremenile Frejdenbergovo, so omenjale nespoštovanje svetovne literature, omalovaževanje Homerjeve in Shakespearjeve genialnosti, nagnjenje k veri in mysticismu. Običajni postopek je bil, da je takšnemu članku sledila aretacija, zato je bila Frejdenbergova razumljivo vsa iz sebe. Študentje so jo nemudoma bojkotirali. Stalinu je napisala osebno pismo, v kar so bili prisiljeni mnogi ljudje v podobnem položaju. Kot omenja v svojih spominih, je resnično verjela, da je imel Stalin dobre namene in da je osebno prebral pisma, ki so bila naslovljena nanj.²¹ To je bilo seveda daleč od resnice, a je kasneje kljub temu prejela povabilo v Moskvo, kjer je imela dolg pogovor s pooblaščenim komisarjem za prosveto, Borisom M. Volinom (1866–1957). Zgolj sreči gre pripisati, da se je njen primer nekako razrešil in da se je nesporezum zgladil.

Leta 1937 je Oddelek za klasične študije postal del na novo ustanovljene Filološke fakultete v Leningradu in Frejdenbergova je ostala njegova predstojnica. Leta 1939 je ob stodvajsetletnici ustanovitve univerze napisala kratek

18 Pasternak, *Požiznennaja privjazannost'*, 183.

19 Njegov prvotni priimek je bil Trocki, a ga je moral po tem, ko so njegovega brata leta 1938 aretirali, spremeniti.

20 Berta L. Galerikina, »Olga Michajlovna Freidenberg (1890–1955)«, *Russian Studies: Ežekvartal'nik ruskoj filologii i kul'tury* 2 (1996): 362.

21 Pasternak, *Požiznennaja privjazannost'*, 203–204.

pregled zgodovine oddelka.²² V tem ostrem in pristranskem članku napada predrevolucijsko šolo klasičnih študijev v Sankt Peterburgu — Petrogradu — zaradi takratnega »občudovanja dejstev«. Edini, o katerem se izraža pohvalno, je Zieľinski, čeprav celo njemu očita »erotično dekadenco«. ²³ Pomenljivo je, da niti z besedo ne omenja svojega učitelja, akademika Žebeljeva.

V času druge svetovne vojne so univerzo med letoma 1942–44 umaknili v Saratov na Volgi. Frejdenbergova zaradi distrofije in skorbuta ni mogla oditi, poleg tega je morala skrbeti tudi za svojo bolno mater. ²⁴ V tem obdobju je bil predstojnik oddelka Iosif M. Tronski. Leta 1944 se je Frejdenbergova vrnila na svoje mesto na oddelku.

Stalin je leta 1950 Marra in njegove ideje označil za sovražne, kar je bila posledica sočasne antisemitsko intonirane kampanje proti »kozmpolitizmu«. Po eni strani je Marrova teorija nastala v domačem okolju in ni imela ničesar skupnega z »brezdržavnim kozmpolitizmom«, po drugi strani pa je izvirala iz dvajsetih in ne iz štiridesetih let ter je bila brez nacionalnih pred-sodkov, kar med antisemitsko obarvano drugo polovico štiridesetih let ni bilo več zaželeno. Frejdenbergova je bila hkrati Marrova podpornica in judovske narodnosti, kar v tistem času ni bila ravno ugodna kombinacija; poleg tega ni sodelovala v množičnem kesanju nekdanjih Marrovih podpornikov, ki se je na fakulteti odvijalo leta 1950. Ko se je znašla sredi čarovniškega procesa, sprva kot »kozmpolitka«, nato še kot Marrova privrženka, je rektorja prosila za upokoјitev, ki je bila sprva zavrnjena. Naposled se je zaradi zdravstvenih razlogov leta 1950 vendarle upokoјila.

Predstavo o takratni kampanji proti »kozmpolitizmu« si je mogoče ustvariti ob incidentu, ko je Revilo Pendelton Oliver (1908–1994) ²⁵ v ZDA objavil majhen slovar sodobne latinščine s 320 novimi besedami. Leta 1952 je Maren M. Frejdenberg, soimenjak Olge Frejdenberg, napisal recenzijo slovarja, ki je izšla v reviji *Vestnik drevnej istorii* pod naslovom *Militarizirana filologija*. ²⁶ Avtor pravi, da je objava dober primer za to, kako daleč sega militarizacija Združenih držav, češ da se tamkajšnja oblast posluųuje raznovrstnih načinov, da bi pripravila »bodoče gangsterje in rekrute za novo svetovno vojno«. ²⁷ Recenzent se jezi nad besedami in izrazi kot so *annona exca-defacta* (črni trg), *dardanarius* (špekulant), *manubalista ignivoma* (puška), *pyrobolum atomicum* (atomska bomba) in podobnimi. Hkrati priznava, da avtor slovarja ni mogel brez pomembnih besednih zvez kot denimo *Caroli Marxi doctrina* (marksizem), *aequandorum bonorum fautor* (socialist), *civili-*

22 Prvič objavljeno v knjigi Irine S. Lutovinove in Sergeja I. Bogdanova, *Filologičeskij fakul'tet Sankt-Petersburgskogo universiteta: Materialy k istorii fakulteta* (Sankt Peterburg: Filologičeskij fakul'tet Sankt-Petersburgskogo universiteta, 2000), 105–109.

23 Bogdanov in Lutovinova, *Filologičeskij fakul'tet Sankt-Petersburgskogo universiteta*, 107.

24 Njena mati je umrla aprila leta 1944.

25 Revilo P. Oliver, »Modern Latin«, *Classical Weekly* 13 (1951): 193–203. Slovar temelji na delu sodobnika Antonia Baccia, *Varia latinitatis scripta* (Rim: Societas libraria »Studium«, 1949).

26 Maren M. Frejdenberg, »Militarizirovannaja filologija«, *Vestnik drevnej istorii* 1 (1952): 179–181.

27 Frejdenberg, »Militarizirovannaja filologija«, 181.

um ordinum inter ipsos dimicatio (razredni boj)), vendar to ne upraviči celote; šoloobveznim otrokom in študentom slovar na prikrit način slavi vojno.

Usodo Frejdenbergove bi se dalo ponazoriti s krožno kompozicijo. Ko so sovjetske oblasti ukinile predpisano število judovskih študentov, je leta 1918 postala študentka; ironija usode pa je hotela, da je trideset let kasneje isti režim, ki mu je bila lojalna, uničil njeno kariero.

Kot oseba je bila Frejdenbergova zadržana in je bilo z njo menda težko shajati,²⁸ vendar ni bila nikoli zlobna ali boječa. Leta 1947 je poskušala pred represijo zaščititi študenta, o katerem je imela zelo visoko mnenje, bodočega profesorja na oddelku Aleksandra Zajceva. Sprl se je s svojim učiteljem marksizma in Frejdenbergova je Zajcevu pomagala, da se je vpisal v tretji namesto v drugi letnik. Kasneje mu je prek skupnega prijatelja svetovala, naj se vede bolj lojalno. Na žalost ni pomagalo, saj so ga za sedem let zaprli v psihiatrično ustanovo, v *uzilišče* (temnico), kot je imel navado reči, v Kazanu.

Kot učenjakinja je Frejdenbergova odsevala značilnosti sveta, v katerem je živela. Brez dvoma je bila izredno učena, toda njene raziskovalne metode niso bile kritične. Pomanjkanje komunikacije z zunanjim svetom je bil morda eden izmed razlogov za priljubljenost njenega nauka v poznem obdobju sovjetskega režima. Določene obrobne in neosnovane ideje, ki bi ob bolj naklonjenih okoliščinah preprosto neopaženo izzvenele, postanejo pod totalitarnimi režimi lahko veliko bolj nevarne in škodljive — ne nazadnje zato, ker se jih obravnava s tako lahkoto.

ARISTID IVANOVIČ DOVATUR

Aristid Dovatur (1897–1982) se je rodil v svetovljanski družini: njegova mati je bila napol Grkinja in napol Romunka, njegov oče, vojaški častnik, pa je imel poljske in francoske prednike. Sam priimek je rusificirana različica francoskega priimka De Vautour. Zato ni nič presenetljivega, da je Dovaturjevo osebno ime grško, patronim ruski, priimek pa francoski. Tekoče je govoril rusko, francosko in romunsko, malo pa je znal tudi moderno grščino. To babilonsko vzdušje je imelo na trenutke komičen pridih. Aleksander Gavrilov poroča o anekdoti, ki jo je slišal od svojega učitelja, kako sta Dovaturjeva mati in sestra Lukrecija pisali pismo v ruščini: »*My vstretili na ulice Vašego papa [rodilnik] ... net, net: Vaš papa [imenovalnik]... ili Vašu papu [tožilnik, ž. sp.]?* Pismo sta pustili v tem stanju in potem vprašali Aristida...«. Končna različica se je glasila: »*My vstretili na ulice Vašemu papu [dajalnik]*«. ²⁹

²⁸ V skladu z mnenjem orientalista Igorja M. D'jakonova (1914/15–1999); glej Igor M. D'jakonov, »Po povodu vospominanj O. M. Frejdenberg o N. Ja. Marre«, *Vostok-Zapad: Issledovanija, Perevody, Publikacii*, 1988, 178.

²⁹ Aleksandr K. Gavrilov, »Aristid Ivanovič Dovatur: Žizn' i tvorčestvo«, v »MNEMES CHARIN: K 100-letiju so dnja roždenija professor Aristida Ivanoviča Dovaturja«, *Philologia Classica* 5 (1997): 11.

Družina je živela v majhnem mestu Reni ob reki Donavi. Kasneje je Dovatur študiral na Prvi ruski gimnaziji v Varšavi, kjer je služboval njegov oče. Rad se je spominjal tega obdobja in o gimnaziji je govoril kot o nečem ljubem ter svetem. Dogodek iz otroštva prikazuje njegovo neusahljivo strast do učenja. Leta 1910 se je Halleyjev komet približal Zemlji bolj kot kadar koli prej. Dovaturjevi sošolci so pričakovali konec sveta in niso naredili domače naloge, medtem ko je bil le Aristid, ki edini ni posvečal resne pozornosti dogodku, naslednji dan sposoben odgovoriti na učiteljeva vprašanja.³⁰

Po začetku prve svetovne vojne se je družina odselila v Kijev in Dovatur je leta 1915 postal študent na Univerzi svetega Vladimirja v Kijevu. Dve leti kasneje se je prešolal na saratovsko univerzo, ki je bila ustanovljena leta 1909 in je imela močne vezi z Univerzo v Petrogradu. V tem času se je odločal med študijem zgodovine Francije in starega Egipta. Na srečo je v Saratovu postal učenec Sof'je Melikove, ki je diplomirala pri Bestuževu. Študirala je tudi v Berlinu pri Eduardu Meyerju, Nordenu in Wilamowitzu. Pod njenim vplivom se je Dovatur odločil, da bo študiral klasično filologijo. Takrat je namreč prišel do jasnega sklepa glede svojega raziskovalnega vodila — to je bila povezava zgodovine in filologije. Kot je sam kasneje izjavil, živi zgodovinar, ki ne pozna jezikov, v oblakih, filolog, ki ne pozna zgodovine, pa se ne zmore digniti s tal.

Dovatur je diplomiral na saratovski univerzi in dobil priporočilna pisma za nadaljevanje študija v Petrogradu, kjer je do leta 1933 obiskoval seminarje Žebeljeva, Tolstoja in Malejina, medtem ko je delal v javni knjižnici. Glavna spodbuda je prišla s strani Žebeljeva in Dovatur se je imel za enega izmed njegovih učencev, ko se je raziskovanja zgodovinskih dogodkov loteval na podlagi besedilne analize.

V dvajsetih in tridesetih letih je sodeloval pri prevajalski dejavnosti skupine ABDEM, nekakšnem neformalnem krožku leningrajskih prevajalcev. Ime skupine je akronim njihovih osebnih imen, ki se vsa začnejo s črko »A«, in prvih črk njihovih priimkov: Aleksander Boldirjev, Aristid Dovatur, Andrej Jegunov in Andrej Mihankov. Kasneje se je skupini pridružil Emil von Wiesel in njegov priimek, ki je nemškega izvora ter pomeni podlasico, so prevedli v latinščino ter dali v kurzivo. Vsak izmed teh mladih učenjakov je bil povezan z Univerzo v Petrogradu. Trije izmed njih so na njej tudi diplomirali — Jegunov leta 1919, von Wiesel leta 1923 in Mihankov leta 1926. Dovatur in Boldirjev sta postala študenta saratovske univerze, a sta se kasneje preselila v Petrograd ter tam dokončala študij. Skupina ABDEM se je skozi osem let dobivala po enkrat na teden. Iz njihovih srečanj so se rodili sijajni prevodi starogrških romanov *Levkipa in Klejtofont* Ahileja Tatija ter Heliodorovih *Etiopskih zgodb*.

30 Gajana G. Anpekova-Šarova, »Pamjati učitelja i čeloveka«, *Vestnik S.-Petersburskogo universiteta* 2, št. 23 (1998): 84.

Dovatur, ki je preživel ostale člane skupine in je pogrešal tovariško vzdušje iz svojih mlajših let, je poskusil delovanje skupine ABDEM kasneje obnoviti. Leta 1972 je izšel skupinski prevod Herodijanove *Zgodovine imperija od smrti Marka*, ki ga je Dovatur naročil šestim izmed svojih učencev.³¹ Njegov prispevek sta bila prevod prvih dveh knjig in uredniško delo.

Leta 1932 ga je Olga Frejdenberg povabila, naj uči na novoustanovljenem Oddelku za klasično filologijo. Celo v obdobju, ko so bili stiki z evropskimi kolegi prekinjeni in so bile tudi objave v Sovjetski zvezi podvržene muhasti negotovosti, je imel dovolj poguma, da je objavljajal v francoščini. Med letoma 1932 in 1937 je objavil tri članke v reviji *Revue des Études Grecques* ter prevod članka, ki ga je napisal Žebeljev.³²

To obetavno raziskovalno dejavnost je kmalu prekinil Dovaturjev izgon v Saratov leta 1935, kjer je kljub vsemu smel učiti. Stalinovi represivni ukrepi so vplivali na življenje in delo klasičnih filologov zlasti od leta 1933 naprej. Aleksander Boldirjev (1895–1941) in Andrej Jegunov (1895–1968) — oba člana skupine ABDEM in Dovaturjeva dobra prijatelja — sta bila izgnana, sprva za tri leta. Na žalost je bil to šele začetek, kajti Dovaturja so aretirali v Saratovu in leta 1937 je bil obsojen na deset let delovnega taborišča.³³ Poslali so ga v pokrajino Nižni Novgorod, takrat imenovano Gorki, v Suho-Bezvodnoje. Kazen je izrekla *trojka*, skupina treh. Dovatur se spominja, da niso omenjali kakšnega določenega člena zakona, ki naj bi ga prekršil. Njegovi biografi so v njegovem dosjeju naleteli na podatek, da je bil obsojen po 58. členu, kar je bila takrat najpogostejša utemeljitev kazni za politične disidente. Deseti odstavek tega člena je prepovedoval »protirevolucionarno propagando«. Najstrožja kazen po tem členu je bila »deset let brez pravice do korespondence«, kar je preprosto pomenilo, da bo obsojeni ustreljen.

Po ustnem izročilu si je Dovatur ob prihodu v tabor rekel nekaj takega kot »Aristid, bodi potrpežljiv, prišel bo dan, ko boš odšel od tod.« To je nekako pomagalo. Celo med desetletnim zaporom je uspel opraviti nekaj raziskovalnega dela. Napravil je nekaj bežnih zapisov za članek o Ariovistu in Cezarju, objavljen leta 1957. Ker je veljala prepoved pisanja v ruščini, je pisal v francoščini pod pretvezo, da se uči slovnice. V tem primeru je pomagalo, da so bili odgovorni neizobraženi, v drugih primerih spet ne. Eden izmed kolegov, Borovski, je Dovaturju poslal delo *Oedipus Tyrannus*. Naslov so napačno razumeli, češ da se navezuje na očeta naroda, Stalina, zato ni Dovatur knjige nikoli prejel.

31 Gerodian, »Istorija imperatorskoj vlasti posle Marka«, *Vestnik Drevnej istorii* 1–4 (1972). Natalija M. Botvinnik je prevedla tretjo knjigo, Aleksander K. Gavrilov četrto, Valerij S. Durov peto, Jurij K. Poplinski šesto, Marina V. Skržinskaja sedmo in Nikita V. Šebalin osmo.

32 Aristid I. Dovatur, »Note sur Parthénios: Souffrances amoureuses 27«, *Revue des Études Grecques* 45 (1932): 195–198; »Un fragment de la constitution de Delphes d'Aristote«, *Revue des Études Grecques* 46 (1933): 214–223; »La menace de Démarate (Hérodote 6.67)«, *Revue des Études Grecques* 50 (1937): 464–469. Zadnji članek je bil objavljen, ko je bil avtor že v zaporu.

33 Aleksandr N. Vasil'ev, *Aristid Ivanovič Dovatur: Dokumental'noe nasledie učenogo v arhive SPb filiala instituta Rossijskoj istorii RAN* (Sankt Peterburg: Dmitrij Bulanin, 2000), 6, 14.

Morda je vredno omembe tudi to, da Dovatur in njegov oče nastopita v treh romanih Aleksandra Solženicina. Dovatur in pisatelj sta se spoznala po vrnitvi na prostost prek skupnega prijatelja Nikolaja I. Zubova, zdravnika, ki je več let delal v delovnem taborišču, potem ko so njega samega odpustili, in je po naključju poznal oba obsojena, ki sta prostost izgubila v različnih obdobjih stalinistične represije. Dovatur je tako omenjen v delih *Otočje Gulag*³⁴ in *Rakov oddelek*.³⁵ V obeh knjigah je omenjen kot učitelj latinščine, ki je poučeval ostale zapornike taborišča in medicinsko osebje. Naslednji odlomek je iz dela *Rakov oddelek*:

»Tako je [Kostogolotov] tudi v taborišču spraševal medicinskega statistika, starejšega, plašnega človeka, ki je v sanitarnem oddelku pisal papirje, včasih pa so ga pošiljali tudi po krop za čaj — in izkazalo se je, da je bil profesor klasične filologije in antične književnosti na leningrajski univerzi. Kostoglotovu je prišlo na misel, da bi se pri njem učil latinščine. V ta namen je bilo treba po mrazu hoditi sem in tja po taboriščnem dvorišču, ne papirja ne svinčnika nista imela in medicinski statistik je včasih snel rokavico in s prstom pisal po snegu. (Medicinski statistik je dajal ure čisto zastoj: za kratek čas se je spet čutil človeka. Sicer pa Kostoglotov tako ne bi imel s čim plačati. Toda skoraj bi drago plačala: nadzornik ju je posamič poklical in zasliševal, ker je sumil, da pripravljata pobeg in da na snegu rišeta načrt kraja. Latinščini ni verjel. Pouk se je tako končal.) Od tistih ur je Kostogolotov pomnil, da ima izraz »primer« slab prizvok in prav tako je vedel — pa tudi če ne bi, ne bi bilo težko uganiti — kaj pomeni kardiogram.«³⁶

Po odpustitvi iz delovnega taborišča se Dovatur ni smel naseliti v nobenem izmed osmih največjih mest v Sovjetski zvezi. Ta kazen je bila znana kot »minus osem«. Za preživljanje tega polovičnega izgnanstva si je Dovatur izbral Lugo, mesto, ki je bilo tri ure oddaljeno od Leningrada. Občasno ga je smel obiskati in s podporo akademika Tolstoja je dobil dovoljenje, da opravi izpite in napiše disertacijo. Doktorsko disertacijo *Dokumentarni in folkloristični stil pri Herodotu* je zagovarjal leta 1952, tik pred Stalinovo smrtjo. V knjižni obliki je izšla leta 1957, v obdobju destalinizacije, pod nekoliko spremenjenim naslovom *Herodotov dokumentarni in pripovedni stil*.

Leta 1955 je Dovatur postal stalni član Oddelka za klasično filologijo v Leningradu. Po rehabilitaciji je postal še bolj dejaven in med letoma 1957 in 1971 je bil oddelčni predstojnik v obdobju, ki velja za zlato dobo oddelka. V šestdesetih je napisal tezo za habilitacijo, ki je izšla leta 1965 v obliki monografije z naslovom *Aristotelova Politika in Politiae*. Leta 1966 je zanj med monografijami prejel prvo nagrado univerze. Med njegovimi raziskovalnimi interesi najdemo Teognisa, grško epigrafiko in pozno rimsko zgodovino (Histo-

34 *Otočje Gulag*, tretji del, osemnajsto poglavje.

35 *Rakov oddelek*, prvi del, deveto poglavje.

36 Aleksander I. Solženicin, *Rakov oddelek*, prev. Janez Stanič (Ljubljana: ČGP Delo, 1971), 109.

ria Augusta). Skoraj vse njegove raziskave so obrodile sadove v letih po njegovi odsotnosti. V preostalih dobrih dvajsetih letih kariere je uspel nadoknaditi izgubljena desetletja.

Kot se spominjajo vsi njegovi učenci, je bil Dovatur očarljiv in učinkovit učitelj, poln energije in bistrosti. Vsako akademsko leto je začel tako, da je na šolsko tablo napisal glagolsko obliko *laboremus*, »Na delo!«³⁷ Občudoval je svoje učence, kot bi bili družina, ki je nikoli ni imel. Poučevanje je bilo zanj enakega pomena kot raziskovalno delo. V svojem *Dnevniku oddelčnega predstojnika*,³⁸ ki ga je pisal v ruščini in francoščini, najdemo denimo vnos z dne 23. aprila 1964, kjer omenja študenta, ki je pri njem opravljal izpit iz grške in rimske literature, čeprav je sam istega večera zagovarjal tezo za habilitacijo.³⁹ Dovaturju je uspelo, da je združil lastnosti poglobljenega raziskovalca, modrega predstojnika in predanega učitelja.

* * *

Postscriptum. Med pripravo tega poglavja sem v Arhivu univerze v Sankt Peterburgu zaprosila za vpogled v dokumente o Olgi Frejdenberg in Aristidu Dovaturju, da bi jih pregledala. Na moje presenečenje so mi najprej izročili dve zajetni mapi, nato pa so mi dovolili pregledati le dve strani bibliografskih podatkov, medtem ko ostali podatki — vključno z datumi rojstva (*sic!*) — niso na voljo, češ da so »zaupni«. Od arhiviranja mora namreč preteči petinsedemdeset let, kar pomeni, da se mora človek v tej državi pripraviti na zares zelo dolgo življenje.

Prevedla Sibil Gruntar Vilfan

³⁷ Anpetkova-Šarova, »Pamjati učitelja«, 88.

³⁸ Glej opis v Vasilev, *Aristid Ivanovič Dovatur*, 86–89.

³⁹ Prav tam, 88.